

Η ΜΥΣΤΗΡΙΑΚΗ ΕΝΝΟΙΑ

ΤΟΥ ΜΥΣΤΗΡΙΟΥ ΤΗΣ ΘΕΙΑΣ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟΙΣ ΑΓΓΛΙΚΑΝΟΙΣ

Συντελεστικὸν στοιχείον τῆς ἐκατέρωθεν γινομένης, βραδέως μὲν, ἀλλὰ συστηματικῶς προπαρασκευαστικῆς, ἐργασίας πρὸς ἔνωσιν τῶν δύο Ἐκκλησιῶν, τῆς Ἀγγλικανικῆς τουτέστι καὶ Ὁρθοδόξου, ἀποτελεῖ καὶ ἡ, ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς ἐπισήμου ἐπισκέψεως τοῦ πρώην ἐπισκόπου Oxford Σεβασμιωτάτου Gore πρὸς τὴν Ἱ. Σύνοδον τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, ἐπακολουθήσασα σύντομος συζήτησις, περὶ τοῦ ὡς ἄνω ζητήματος.

Ἄμα τῇ ἀνταλλαγῇ τῶν προσηκουσῶν προσφωνήσεων ὑπὸ τοῦ Μακαριωτάτου Μητροπολίτου Ἀθηνῶν κ. Χρυσοστόμου, ἐξ ὀνόματος τῆς Ἱ. Συνόδου καὶ τοῦ Σεβασμιωτάτου Gore, ἐξ ὀνόματος ἑαυτοῦ καὶ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Καντερβουρίας, ὡς εἶπε, καὶ περὶ ὧν ἐγένετο λόγος ἐν τῇ «Ἐκκλησίᾳ», ὁ Μ. Μητροπολίτης—διερμηνεύοντος πάντοτε τοῦ γράφοντος—ἠρώτησε τὸν Σ. Gore, κατὰ πόσον ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία παραδέχεται τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας ὡς θυσίαν.

Ὁ Ἐπίσκοπος Gore μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν βαθυνοίας καὶ προσεκτικότητος ἀπήντησεν ὡς ἑξῆς περίου :

«Ἡ Ἐκκλησία ἡμῶν ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ παραδέχεται τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἁγίας Γραφῆς, τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ τῶν Οἰκουμενικῶν Συνόδων τῆς πρὸ τοῦ Σχίσματος ἡνωμένης Ἐκκλησίας. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία, ὅτι ἡ διδασκαλία τῆς Γραφῆς, τῶν Πατέρων καὶ τῶν Συνόδων ἐν τῷ ζητήματι τούτῳ εἶνε, ὅτι ἡ θεία Εὐχαριστία εἶνε θυσία. Συνεπῶς, ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, δεχομένη ἀσυζητητὴ τὴν ὡς ἄνω διδασκαλίαν, παραδέχεται τὴν ἔννοιαν τῆς θυσίας ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας Εὐχαριστίας Ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία, μηδέποτε διακόψασα τοὺς πρὸς τὴν ἀρχαίαν καὶ ἡνωμένην Ἐκκλησίαν δεσμούς της, παρὰ τὴν διακοπὴν τῶν σχέσεων αὐτῆς πρὸς τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν, ἀναμφισβητήτως παραδέχεται περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας, ὅ,τι καὶ ἐκεῖνη παρεδέχετο.

Βεβαίως κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς διαμαρτυρήσεως ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν πολλὰ παρὰ Ἀγγλικανῶν θεολόγων, τινὰ τῶν ὁποίων μάλιστα περιελήφθησαν καὶ εἰς τινὰ τῶν ἐπισήμων Τυπικῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἅτινα θὰ ἠδύναντο νὰ ἐρμηνευθῶσι ὡς γραφέντα ἢ λεχθέντα ἐναντίον τῆς διδασκαλίας ταύτης, δὲν πρέπει ὅμως νὰ λησμονηθῇ, ὅτι πάντα ταῦτα ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν ἐναντίον τῶν καταχρήσεων, αἵτινες καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ εἰσεχώρησαν εἰς τὴν παπικὴν Ἐκκλησίαν. Οἱ ἡμέτεροι θεολόγοι ἐπανειλημμένως ἔγραψαν ἐναντίον, ὅχι τῆς ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας Εὐχαριστίας τελουμένης θυσίας, ἀλλ' ἐναντίον τῶν θυσιῶν, τὰς ὁποίας ἡ μεσαιωνικὴ θεολογία τῆς παπικῆς Ἐκκλησίας παρεδέχετο καὶ ἐδίδασκε τελουμένας καθημερινῶς ἐν ταῖς λειτουργίαις, ἐν συναφεῖα πρὸς ἄλλας καταχρήσεις τῆς διδασκαλίας καὶ τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας. Εἶνε βεβαίως λυπηρὸν ὅτι ἐγράφησαν καὶ ἐλέχθησαν ταῦτα, καὶ θὰ ἦτο προτιμότερον νὰ μὴ εἶχον λεχθῆ καὶ νὰ μὴ εἶχον γραφῆ, οὐχ ἦττον ταῦτα δὲν ἀντιπροσωπεύουσι τὴν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας εὐχαριστίας διδασκαλίαν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας¹⁾. ἡ ὁποία ἐν προκειμένῳ εἶνε ἡ διδασκαλία τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἡ ἀποδίδουσα δηλ. τὴν ἔννοιαν τῆς θυσίας εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας.

Ταῦτα περίπου εἶπεν ὁ Σεβασμιώτατος Ἐπίσκοπος Gore ἐπὶ τοῦ σπουδαιοτάτου ζητήματος τῆς μυστηριακῆς ἔννομίας τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς. Ἐννοεῖται, ὅτι ἡ τοσοῦτον κατηγορηματικὴ ἀνάπτυξις αὐτῆ, παρεχομένη παρ' οἰουδήποτε μὲν κληρικοῦ καὶ δὴ Ἱερισκόπου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἰδίᾳ ὅμως παρὰ τοῦ Ἐπισκόπου Gore, ὅστις, ὡς γνωστὸν, ἀποτελεῖ μέγιστον ἐπιστημονικὸν θεολογικὸν κεφάλαιον τῆς Ἐκκλησίας ταύτης, δύναται νὰ θεωρηθῇ, ὡς ἔχουσα μέγιστον καὶ ἀδιάσειστον κύρος.

Ἐν τούτοις, ἐπειδὴ ἡ ἀρίστη ὁδὸς πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, τό γε νῦν, δὲν δύναται νὰ εἶνε ἄλλη, ἢ ἡ ἐκατέρωθεν ἀπόκτησις κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβοῦς γνώσεως περὶ τῶν τὰς δύο ταύτας ἐκκλησίας ἀφορώντων, ἀνάγκη εἶνε ὅπως, τυχοῦσης εὐκαιρίας, συντόμως ὅλως καὶ ἄνευ ἐκτεταμένης διὰ τὴν ἔλλειψιν χώρου ἐνταῦθα ἐρεῦνης, διαφωτισθῇ

1) Πρὸβλ. καὶ A. P. Forbes An Explanation of the 39 articles etc. London 1906 σελ. 453 κ. ε.

περαιτέρω τὸ ζήτημα, εἰ καὶ αἱ ἐξηγήσεις τοῦ Ἐπισκόπου Gore εἴνε-
πλέον ἢ κατηγορηματικαὶ καὶ διαφωτιστικαί.¹

Καὶ πρῶτον τί λέγουσι περὶ τοῦ ζητήματος τούτου τὰ ἐπίσημα
τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας βιβλία ;

Ἀρχόμενοι ἀπὸ τὰ, ὑπὸ καταδίκην παρ' ὀλοκλήρου σχεδὸν τῆς Ἀγ-
γλικανικῆς Ἐκκλησίας εὐρισκόμενα, Τριάκοντα ἑννέα ἄρθρα τῆς θρη-
σκείας (articles of religion)², ἀναγινώσκωμεν ἐν αὐτοῖς περὶ τοῦ
σημείου τούτου τὰ ἀκόλουθα :

1) Ἐν τῷ παρόντι ἄρθρῳ ἀποφεύγοντες τὴν ἐκτεταμένην ἐπὶ τοῦ σημείου
τούτου ἔρευναν περιορίζομεθα εἰς τὴν ἐκθεσὶν μόνον τῶν ἐκ τῶν ἐπισήμων Τυ-
πικῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας προκυπτόντων στοιχείων, συμπληροῦμεν δὲ
τὴν ἐκ τούτων προκύπτουσαν διδασκαλίαν ἐκ τοῦ συγγράμματος τοῦ Ἐπισκό-
που Gore «The Body of Christ 1915», ὅστις, ὡς θέλομεν ἴδῃ, ἱκανῶς καὶ ἐν-
ἄκρᾳ ἀντικειμενικότητι ἐξετάζει ἀκριβῶς τὸ θέμα τῆς μυστηριακῆς ἐννοίας τῆς
θείας Εὐχαριστίας. Οἱ βουλόμενοι ἐν τούτοις εὐρύτερον νὰ ἀσχοληθῶσι μὲ τὸ
ζήτημα δύνανται νὰ καταφύγωσιν εἰς τὴν ἐξῆς σύντομον βιβλιογραφίαν :

Br. Forbes, Explanation of The thirty nine articles, London 1906.

Br. C. Gore, The body of Christ, London 1915.

H. O. Wakeman, The History of the Church of England, London 1914.

I. A. Douglas, The relation of the anglican Churches with the east-
ern Orthodox, London 1921.

C. Schaell καὶ F. Kattenbusch Druker, Die Anglikanische Kirche
in Realencyclopädie f. Prot. Theologie und Kirche I. σ. 525—547—552.

B. Müller, Symbolik Leipzig 1896.

Ἐν τοῖς βιβλίοις τούτοις περιέχεται ἱκανὴ βιβλιογραφία διὰ τὸν θέλοντα
νὰ ἐξαντλήσῃ καθ' ὀλοκλήριαν τὸ θέμα.

2) Ὡς κατ' ἐπανάληψιν ἐλάβομεν ἀφορμὴν νὰ γράψωμεν, κατὰ ρητὰς δια-
βεβαιώσεως τῶν ἐπισημοτάτων ἐκκλησιαστικῶν καὶ θεολογικῶν κύκλων τῆς Ἀγ-
γλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἐν τῇ τῇ Ἀγγλίᾳ καὶ τῇ Ἀμερικῇ, τὰ Τριάκοντα ἑννέα
ἄρθρα οὐδεμίαν ἔχουσι σημασίαν καὶ κῆρος. Ταῦτα ἀποτελοῦσιν ἀνυχοῦν ἱστο-
ρικὸν μνημεῖον, μαρτυροῦν τὴν ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς ζητήμασι συμβατικὴν,
οὕτως εἰπεῖν, γαφύρωσιν τῆς ὑφισταμένης κατὰ τὸ 1562, καὶ πρότερον, μεταξύ
κλήρου καὶ Κοινοβουλίου διαφορᾶς, ἐπὶ τῶν διαφορῶν θρησκευτικῶν ζητημά-
των (Πρβλ. H. O. Wakeman History of the Church of England 8η ἐκδ. σ. 196),
ὡς ἄλλως τε αὐτὸς ὁ τίτλος τῶν ἄρθρων τούτων σαφῶς καθορίζει «for
the avoiding of Diversities of Opinions, and for the establishing of Consent
touching true Religion = πρὸς ἀποφυγὴν διχογνωμιῶν καὶ πρὸς καθορισμὸν
συμφωνίας ἀναφερομένης εἰς τὴν ἀληθῆ θρησκείαν». Διὰν χαρακτηριστικὸν δὲ
εἶνε τὸ λεχθὲν ἡμῖν ἐν τῇ συζητήσει, ἣν εἶχομεν ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς παρου-
σίας τῆς ὑπὸ τοῦ τότε Μητροπολίτου Ἀθηνῶν καὶ νῦν Οἰκουμενικοῦ Πατριάρ-

Ἐν τῷ 2ῳ ἄρθρῳ, ἐν ᾧ γίνεται λόγος περὶ τῆς ἰκανοποιήσεως τοῦ Λόγου τοῦ Θεοῦ, ἐν τῇ σχετικῇ, περὶ τῆς ὑπ' αὐτοῦ προσφερθείσης θυσίας, περιόδῳ λέγεται :

..and to be a sacrifice, not only for original guilt, but also for all actual sins of men

... καὶ νὰ εἶνε θυσία, οὐ μόνον διὰ τὸ προπατορικὸν ἁμάρτημα, ἀλλὰ καὶ διὰ πάσας τὰς προαιρετικὰς τῶν ἀνθρώπων ἁμαρτίας

τοῦθ' ὅπερ προσδίδει εἰς τὴν θυσίαν τοῦ Κυρίου χαρακτηῖρα αἰωνιότητος, καὶ ἄνευ τέλους διηνεκοῦς δυνάμεως.

Τὸ 25^{ον} ἄρθρον «of the Sacraments» «περὶ τῶν μυστηρίων» λέγει :

Sacraments ordained of Christ, be..... effectual signs of grace and god's good-will towards us, by the which He doth work invisibly in us, and doth not only quicken, but also strengthen and confirm our faith in Him.

Τὰ μυστήρια, καθορισθέντα ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ, εἶναι...πραγματικὰ σημεῖα τῆς θείας χάριτος καὶ τῆς ἀπέναντι ἡμῶν θείας εὐδοκίας, διὰ τῶν ἐποίων ἐπιδρᾷ αὐτῇ ἀοράτως ἐν ἡμῖν. ἐγείρουσα, ἐνδυναμοῦσα καὶ ἐπιβεβαιοῦσα τὴν πρὸς Αὐτὸν πίστιν ἡμῶν

χοῦ Μελετιοῦ ἀποστολῆς, ὑπὸ σπουδαιωτάτων θεολόγων καὶ ἐπισκόπων τῆς ἐν Ἀμερικῇ Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ὅτι ἡ ἀπόφασις τῆς Ἱεραρχίας εἶνε, ὡπως κατὰ τὴν προσεχῆ ἐκτύπωσιν τοῦ Common Prayer Book=τοῦ Ἐπισήμου βιβλίου προσευχῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, τὰ 39 ἄρθρα, ἅτινα νῦν εὐρίσκονται ἐν τῇ τελευταίᾳ σελίδι τοῦ βιβλίου τούτου, μεταθεθῶσιν εἰς τὸν ἐκτός τοῦ ἔξωφύλλου χώρον, παραλειφθῶσι τοιούτοι καθ' ὁλοκληρίαν τοῦθ' ὅπερ σημαίνει, ὅτι ταῦτα οὐδεμίαν ἀπολύτως σημασίαν ἔχουσι καὶ οὐδὲν κῆρος κερκῆται παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς, ἀπορριπτόμενα παρὰ τούτων, ὡς ἐπίσημον βιβλίον τῆς Ἐκκλησίας τῶν.

Ἰκανὴν ἀνάπτυξιν περὶ τῆς ἀκριβοῦς (ἱστορικῆς) θέσεως ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ τῆς Ἀγγλίας τῶν 39 ἄρθρων, καὶ τῆς «καθολικῆς ἐρμηνείας αὐτῶν» παρέχει ἡ πρὸς τὸν E. B. Pusey ἀφιερωτικὴ ἐπιστολὴ τοῦ Λ. Forbes, ἥτις ἐπέχει θέσιν προλόγου εἰς τὸ ἀνωτέρω περὶ τῶν 39 ἄρθρων μνημονευθὲν βιβλίον. ἐν σελ. I—XIII.

καὶ περαιτέρω :

There are two Sacraments ordained of Christ....Baptism and the Supper of the Lord.

Δύο εἶνε τὰ ὑπὸ τοῦ Χριστοῦ τοῦ Κυρίου ἡμῶν καθιδρυθέντα μυστήρια...τὸ Βάπτισμα καὶ ἡ θεία Εὐχαριστία

Ὁ γενικὸς οὗτος χαρακτηρισμὸς τῶν μυστηρίων (ἀνεξαρτήτως τοῦ ἀριθμοῦ αὐτῶν, περὶ οὗ δὲν πρόκειται ἐνταῦθα) δὲν ἀπέχει πολὺ τῆς ὀρθοδόξου ἀντιλήψεως, πάντως ὁμοῦ οὐδαμῶς συμφωνεῖ πρὸς τοὺς περὶ μυστηρίων χαρακτηρισμοὺς τῶν τριῶν κυρίως Μετάρρουμιστῶν Ζειγγλίου—Λουθήρου—Μελάγχθωνος καὶ Καλβίνου¹.

Ἐν τῷ 28ῳ ἄρθρῳ of the Lord's Supper=περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀναγινώσκωμεν :

The Supper of the Lord is not only a sign of the love, that Christians ought to have among themselves one to another; but rather it is a Sacrament of our redemption by Christ's death; insomuch that to such as rightly, worthily, and with faith receive the same, the bread which we break is a partaking of the Body of Christ, and like wise the cup of blessing is a partaking of the Blood of Christ. Transubstantiation (or the Change of the substance) of bread

Τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας δὲν εἶνε ἀπλῶς δεῖγμα τῆς πρὸς ἀλλήλους ἀγάπης, ἀλλὰ μᾶλλον μυστήριον τῆς διὰ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ σωτηρίας ἡμῶν· ὡς ἐκ τούτου πᾶς ὅστις δικαίως καὶ ἐπαξίως καὶ μετὰ πίστεως μετέχει τοῦ μυστηρίου τούτου, ὁ ἄρτος ὃν λαμβάνει εἶναι αὐτὸ τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐπίσης δὲ καὶ τὸ ποτήριον τῆς Εὐχαριστίας ἀποτελεῖ μετάληψιν αὐτοῦ τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ.

Μετουσίωσις (ἢ μεταβολὴ τῆς οὐσίας τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου) ἐν τῇ θείᾳ εὐχαριστίᾳ δὲν δύναται νὰ ἀποδειχθῇ ὑπὸ τῆς ἁγίας Γραφῆς, ἀλλ' εἶνε ἐναν-

1) P. Forbes ἐνθ. ἀνωτέρω σελ. 436-474.

and wine) in the Supper of the Lord, cannot be proved by Holy Writ, but is repugnant to the plain words of Scripture, overthroweth the nature of a Sacrament, and hath given occasion to many superstitions.

The Body of Christ is given, taken, and eaten, in the Supper, only after an heavenly and spiritual manner. And the mean whereby the Body of Christ is received and eaten in the Supper, is faith.

The Sacrament of the Lord's Supper was not by Christ's ordinance reserved, carried about, lifted up or worshipped.

Ἐν τῷ 29ῳ ἄρθρῳ

«Of the wicked which eat not the Body of Christ in the Use of the Lord's Supper».

ἀναγινώσκωμεν :

The wicked and such as

τίον πρὸς τὰς λέξεις τῆς ἁγίας Γραφῆς, ὑπερβαίνει τὴν φύσιν τοῦ μυστηρίου καὶ ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς πολλὰς δεισιδαιμονίας.

Τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ δίδεται, λαμβάνεται καὶ τρώγεται ἐν τῇ θεῷ εὐχαριστίᾳ, μόνον κατὰ οὐράνιον καὶ πνευματικὸν τρόπον. Καὶ μέσον δι' οὗ τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ λαμβάνεται καὶ τρώγεται ἐν τῇ θεῷ Εὐχαριστίᾳ εἶνε ἡ πίστις. Τὸ σῶμα τοῦ Χριστοῦ δὲν διατηρεῖται, κατὰ διάταξιν ὑπὸ τοῦ Σωτῆρος δοθεῖσαν, οὔτε ὑψοῦται οὔτε μεταφέρεται, οὔτε προσκυνεῖται»¹.

«Περὶ τοῦ ἁμαρτωλοῦ, ὅστις δὲν τρώγει τὸ Σῶμα τοῦ Χριστοῦ, ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θεῆας Εὐχαριστίας».

Οἱ ἁμαρτωλοὶ καὶ οἱ κενοὶ

1) Ταῦτα ἀναφέρονται εἰς τὴν προσκύνησιν τῆς ὀσμῆς παρὰ τοῖς Λατίνοις. Ἰδὲ κατὰ τὴν ἐσθρὴν τοῦ Corporis Domini. Εἶναι δὲ ἐκ τῶν ἐκφράσεων, αἱ ἐπέκρινεν ἀνωτέρω ὁ ἐπίσκοπος Gore.

be void of a lively faith, although they do carnally and visibly press with their teeth (as St. Augustine saith) the Sacrament of the Body and Blood of Christ, yet in no wise are they partakers of Christ, but rather to their condemnation do eat and drink the sign or Sacrament of so great a thing.

Εἰς τὸ 31ον τέλος ἄρθρον

«Of the one Oblation of Christ finished upon the Cross».

ἀναγινώσκωμεν :

The offering of Christ once made, is the perfect redemption, propitiation and satisfaction for all the sins of the whole world, both original and actual and there is none other satisfaction for sin, but that alone. Where fore the sacrifices of masses, in the which it was commonly said, that the Priest did offer Christ for the quick

ζώσης πίστεως, εἰ καὶ σωματικῶς καὶ ὁρατῶς πιέζουσι διὰ τῶν ὀδόντων των (ὡς λέγει ὁ ἅγιος Ἀγουστίνος) τὸ μυστήριον τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ἐν τούτοις οὐδαμῶς εἶνε μέτοχοι τοῦ Χριστοῦ· τὸ θάνατον πρὸς κατάκρισιν των, τρώγουσι καὶ πίνουσι τὸ σημεῖον μᾶλλον ἢ τὸ μυστήριον τοιαύτου τινὸς μεγάλου πράγματος.

«Περὶ τῆς μιᾶς ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ προσφερθείσης Θυσίας.»

Ἡ ἅπαξ γινομένη προσφορά εἶνε ἡ τελεία σωτηρία, ὁ ἐξέλκυσμός καὶ ἡ ἱκανοποίησις διὰ πάσας τὰς ἁμαρτίας ἐλοκλήρου τοῦ κόσμου, τὰς τε προπατορικὰς καὶ τὰς συνήθεις προαιρετικὰς. Ὡς ἐκ τούτου αἱ θυσίαι τῶν λειτουργιῶν, ἐν ταῖς ἑποίαις, ὡς κοινῶς ἐλέγετο, ὁ ἱερεὺς ἐθυσίαζε τὸν Χριστὸν ὑπὲρ ζώντων καὶ τεθνεώτων πρὸς συγχώρησιν καὶ ἀπαλλαγὴν αὐτῶν ἀπὸ τῶν πόνων καὶ τῆς ἐνοχλῆς, ἦσαν ἐλα-

and the dead to have remission of pain or guilt, were blasphemous fables, and dangerous deceits.

σφῆμοι μῦθοι καὶ ἐπικίνδυνοι ἀπάται. ¹

Οὕτως καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀπωσδήποτε ἀπορριπτέοις 39 ἄρθροις, ἐὰν ἐξαιρέσῃ τις τὰς ἐναντίον τῶν γνωστῶν καὶ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ καταχρήσεων τῆς μεσαιωνικῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἐκφράσεις αὐτῶν, τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας χαρακτηρίζεται ὑπ' αὐτῶν ὡς κατ' ἐξοχὴν μυστήριον, δέχονται δὲ φανερώς ταῦτα καὶ οὐχὶ κακοδόξως, τὴν διὰ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας μετάληψιν αὐτοῦ τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ παρὰ τοῦ πιστεύοντος. Βεβαίως τὰ 39 ἄρθρα ἀπορρίπτουσι τὴν μετουσίωσιν ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταβολῆς καὶ τῶν ἐξωτερικῶν συμβεβηκότων ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ· τοῦτο ἕμως πλησιάζει πῶς τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν τῆς Ἐκκλησίας ἡμῶν, δεχομένης μὲν, ὡς γνωστόν, τὴν πραγματικὴν μεταβολὴν τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου τῆς Εὐχαριστίας εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, ὑπὸ τὴν ἔννοιαν τῆς μεταλλαγῆς ἢ μεταβολῆς τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰς Σῶμα καὶ Αἷμα Χριστοῦ, μὴ πολυπραγμονούσης ὅμως ὡς πρὸς τὸν τρόπον τῆς μεταβολῆς.²

Αἱ τοιαῦται ἐκφράσεις τῶν ἄρθρων περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ὡς ὀρθῶς ἀποδεικνύει ὁ Forbes,³ καταδεικνύουσιν, ὅτι ἢ περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου διδασκαλία τῶν ἄρθρων ἀπέχει καὶ τῆς τῶν Ζβιγγλιανῶν καὶ τῆς τοῦ Οἰκολαμπαδίου καὶ τῆς τῶν Ἀναβαπτιστῶν καὶ τῆς τοῦ Καλβίνου καὶ Λουθήρου, εὐρίσκονται δὲ ἐν ἁρμονίᾳ μὲ τὴν σχετικὴν φρασεολογίαν τῆς ἀρχαίας Ἐκκλησίας, ἐν πάσῃ δὲ περιπτώσει προϋποθέτουσι πάντως μυστηριακὴν ἀντίληψιν τοῦ θείου τούτου μυστηρίου, ἄλλως δὲν θὰ ὑπῆρχε τοιαύτη ἀνάγκη ἐξεζητημένης, οὕτως εἰπεῖν, γλώσσης διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῶν τῶν μυστήριον τοῦτο ἀφορώντων.

1) Ἡ κατὰ τὸν Gore κατάχρησις τῶν θυσιαῶν ἐν ταῖς καθημεριναῖς λειτουργίαις, ἧτις ἔδωκεν ἀφορμὴν εἰς ἀσεβεῖς ὀπωσδήποτε ἐκφράσεις, ἐναντίον τοῦ μυστηρίου τῆς Θ. Εὐχαριστίας.

2) Πρὸβλ. *Κ. Δουβοβινιώτου*, Τὰ μυστήρια σελ. 85—128. *Ι. Μεσολωγᾶ*, Συμβολικὴ τόμος Α'. σελ. 425 κ. ἑ.

3) ἐνθ. ἀν. σελ. 499 κ. ἑ.

Ὅσον ὅμως τοῦτο, ἀπό τινος ἐπόψεως εἶνε βέβαιον, καὶ ἱστορικῶς δὲ ἐπαρκῶς ἀναπτύσσεται ἐν τῷ μνημονευθέντι συγγράμματι, ἐξ ἄλλου εἶνε ἀναμφισβητήτων, ὅτι πολλαὶ ἐκφράσεις τῶν 39 Ἐρθρῶν, ὡς λ. χ. αὐτὸ τοῦτο τὸ 29ον ἄρθρον, διδούσιν ἀφορμὴν πολλῶν ἀμφιβολιῶν διότι, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ Forbes, ἀπομένουσιν ἀληθῶς πλεισταὶ ἀμφιβολίαι ὡς πρὸς τὴν ὀρθόδοξον ἀντίληψιν τῶν Ἐρθρῶν ὅσον ἀφορᾷ τὸ μυστήριον τοῦτο, ἐφ' ὅσον ταῦτα, ὡς γνωστόν, ἐνιαίαν παρυσιάζουσι διδασκαλίαν.

Δὲν πρέπει βεβαίως νὰ λησμονήσῃ τις τὸν πολεμικὸν καὶ συμβατικὸν χαρακτήρα τῶν ἄρθρων τούτων, οὐδὲ τὴν πραγματικότητα, ὅτι ταῦτα, σχεδὸν ὁμοφώνως ἀπορρίπτονται ὑπὸ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, καὶ ὅτι συνεπῶς δὲν δυνάμεθα νὰ διαφωτισθῶμεν μόνον ἐκ τούτων ἐπαρκῶς, ὡς πρὸς τὴν μυστηριακὴν ἀντίληψιν τοῦ μυστηρίου τούτου παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς. Ἐξ ἄλλου ὅμως εἶνε ἀπολύτως βέβαιον, ὅτι καὶ τὰ ἄρθρα ταῦτα προϋποθέτουσι μυστηριακὴν ἔννοιαν καὶ δέχονται τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν ὡς μυστήριον, ἂν καὶ οὐχὶ ἐν ὄλαις ταῖς λεπτομερειαῖς, ὡς δέχεται τοῦτο ἡ ἡμετέρα Ἐκκλησία, πάντως ὅμως καὶ οὐχὶ ἐν ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ πρὸς τὰς λοιπὰς, καὶ δὴ τὰς τελείως φιλελευθέρας προτεσταντικὰς Ἐκκλησίας. Ἐν σχέσει πρὸς ταῦτα φρονοῦμεν ὅτι, παρὰ τὴν προσπάθειαν τοῦ Forbes ἐν τῷ σχετικῷ μέρει τοῦ μνημονευθέντος αὐτοῦ συγγράμματος, ἐν ᾧ ἀναμφισβητήτως μὲν καταδείκνυται ἡ μυστηριακὴ ἔννοια τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐν τοῖς 39 Ἐρθροῖς, οὐδαμῶς ὅμως ἐξαίρεται ἐν αὐτοῖς ἡ ἔννοια τῆς θυσίας, ὡς αὐτὴ αὕτη ἡ περὶ τοῦ ἐναντίου ἀνάπτυξις τοῦ Forbes πείθει ἡμᾶς.

Ἐρχόμεθα τώρα εἰς τὴν ἐν τῷ «Βιβλίῳ τῶν προσευχῶν» περιεχομένην ἀκολουθίαν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἢ τῆς holy Communion=θείας κοινωνίας.

Ἐὰν ἡ φρασεολογία καὶ ἡ καθόλου ὑπὸ τῶν 39 Ἐρθρῶν ἀνάπτυξις τοῦ μυστηρίου τούτου καταλείπει ἀμφιβολίας τινάς, ὡς πρὸς τὴν μυστηριακὴν ἔννοιαν (διὰ τὸ μέρος τῆς θυσίας) τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, αὗται σχεδὸν ἐξαφανίζονται ἐκ τῆς μελέτης τοῦ βιβλίου τῶν προσευχῶν, τοῦ ἐπισήμου τούτου Τυπικοῦ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Ἡ ἀνάγνωσις τῆς ὅλης τελετουργικῆς διατάξεως τοῦ μυστηρίου καὶ ἡ παραβολὴ αὐτῆς πρὸς τὴν διατύπωσιν τῶν σχετικῶν χωρίων

τῆς λειτουργίας τοῦ Ἰ. Χρυσοστόμου καταδεικνύουσι σαφῶς καὶ ἀνευ ἀνάγκης περαιτέρω ἀναπτύξεως τὴν σημασίαν, ἣν ἔχει τὸ μυστήριον τοῦτο παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς.

Κατὰ τὴν τελετουργικὴν λοιπὸν διάταξιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἀφοῦ προηγηθῶσι διάφορα προπαρασκευαστικὰ ἀναγνώσματα ἐκ τῆς ἁγίας Γραφῆς, σχετικὰ πρὸς τὴν θείαν Εὐχαριστίαν, ὁ ἱερεὺς ἀναγινώσκει πρὸς τοὺς μέλλοντας νὰ κοινωνήσωσι τῶν ἀχράντων Μυστηρίων τὴν «νουθεσίαν» (exhortation), ἐν ἣ ἐν ἀπολύτως ὀρθοδόξῳ πνεύματι ἀναπτύσσει τὰ τοῦ «μυστηρίου τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ» καὶ ἐξηγεῖ τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐπαξίας συμμετοχῆς τῶν κοινῶν αὐτοῦ, ἐὰν θέλωσιν οὗτοι νὰ γίνωσι μέτοχοι τῆς συγγνώμης καὶ σωτηρίας τῆς διὰ τοῦ θείου τούτου μυστηρίου παρεχομένης, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀναξίως τυχόν μεταλαμβάνοντας, οἵτινες «κρίμα ἔκυτοῖς ἐσθλοῦσι καὶ πίνουσι» κατὰ τὸν Ἀπόστολον. Ἰδιαιτέρας προσοχῆς εἶνε αἱ φράσεις «The taking of that holy sacrament» «ἡ λήψις τοῦ ἁγίου τούτου μυστηρίου.»

We receive that holy sacrament (for then we spiritually eat the flesh of Christ and drink his blood; Then we dwell in Christ and Christ in us we are one with Christ and Christ with us;)

Λαμβάνομεν τὸ ἁγίον μυστήριον (διότι τότε, [ἄξιοι ὄντες] πνευματικῶς τρώγομεν τὴν σάρκα τοῦ Χριστοῦ καὶ πίνομεν Αὐτοῦ τὸ αἷμα· κατοικοῦμεν τότε ἐν Χριστῷ καὶ ὁ Χριστὸς ἐν ἡμῖν· εἴμεθα ἡνωμένοι μετὰ τοῦ Χριστοῦ καὶ ὁ Χριστὸς μεθ' ἡμῶν».

... ἵνα ἐν καθαρῷ τῷ μαρτυρίῳ τῆς συνειδήσεώς μου, τῶν ἀγιασμάτων σου τὴν μερίδα ὑποδεχόμενος ἐνωθῶ τῷ ἁγίῳ Σώματι σου καὶ Αἵματι καὶ ἔξω σε ἐν ἐμοὶ κατοικοῦντα καὶ μένοντα.

Εὐχὴ Μ. Βασιλείου
(τῆς Θ. Μεταλήψεως.)

Οἶδα, Κύριε, ὅτι ἀναξίως μεταλαμβάνω τοῦ ἀχράντου σου Σώματος καὶ τοῦ τιμίου σου Αἵματος... προσέρχομαι σοι τῷ εἰπόντι· «Ὁ τρώγων μου τὴν σάρκα καὶ πίνων μου τὸ αἷμα ἐν ἐμοὶ μένει καγὼ ἐν αὐτῷ». (Τοῦ αὐτοῦ)

Καλῶν δὲ ὁ ἱερεὺς τοὺς πιστοὺς πρὸς μετάληψιν, λέγει πρὸς αὐτοὺς:

Drow near with
faith and take this
holy Sacrament to
your comfort...

Ἐλθετε πληρεστε-
ρον μετὰ πίστεως καὶ
λάβετε τοῦτο τὸ
ἅγιον μυστήριον πρὸς
παράκλησίν σου.

Μετὰ φόβου Θεοῦ
πίστεως καὶ ἀγάπης
προσέλθετε.

(Ἀσ.τουργία Χρυσοστόμου)

Ἐρχόμενοι δὲ εἰς αὐτὰς τὰς εὐχὰς τῆς καθαγιασσεως (Prayer of
Consacration) ἀναγινώσκομεν μεταξὺ ἄλλων :

Grant us there-
fore, gracious Lord
so to eat the flesh of
thy dear son Jesus
Christ and to drink
his blood, that our
sinful bodies may
be cleaned by his
body and our souls
washed through his
most precious blood
and that we ever
more dwell in him
and he in us.

Ὡς ἐκ τούτου ἀ-
ξίωσον ἡμᾶς, φιλεῦ-
σπλαγγχε Κύριε, νὰ
φάγωμεν τὴν Σάρκα
τοῦ ἀγαπητοῦ Σου
υἱοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ
καὶ νὰ πῖωμεν Αὐτοῦ
τὸ Αἷμα, ὅπως τὰ ἁ-
μαρτωλὰ ἡμῶν σώ-
ματα καθαρισθῶσι
ὕπὸ τοῦ Σώματός του
καὶ αἱ ψυχαὶ ἡμῶν
ἀποπλυθῶσι διὰ τοῦ
τιμίου αὐτοῦ Αἵματος
καὶ κατοικοῦμεν οὖ-
τω πάντοτε ἐν Αὐτῷ
καὶ Αὐτὸς ἐν ἡμῖν.

Σπλαγγχίσθητι οὖν,
Κύριε, . . . καὶ γενέ-
σθω μοι τὰ ἅγια ταῦ-
τα εἰς ἴασιν, καὶ κά-
θαρσιν καὶ φωτισμὸν
καὶ φυλακτήριον καὶ
ἁγιασμὸν ψυχῆς καὶ
σώματος . . . εἰς πνεύ-
ματος ἁγίου κοινω-
νίαν· εἰς ἐφόδιον ζωῆς
αἰωνίας.

(Εὐχὴ Μ. Βασιλείου
Μεταλήψεως)

Κατωτέρω σχετικῶς πρὸς τὴν ἀπαξ ὑπὸ τοῦ Κυρίου προσφερθεῖ-
σαν θυσίαν ἐπὶ τοῦ Σταυροῦ καὶ τὴν διαταγὴν τοῦ Κυρίου ὡς πρὸς
τὴν σύστασιν καὶ τέλει τοῦ Θεοῦ Αὐτοῦ μυστηρίου ἀναγινώσκομεν :

And grant that we re-
ceiving these thy creatures
of bread and wine, accor-
ding to thy Son our Sa-

« Ἀξίωσον ἡμᾶς ὅπως μετα-
λαμβάνοντες τὰ δημιουργήματά
σου ταῦτα, τὸν ἄρτον καὶ οἶνον,
κατὰ τὴν θεῖαν διάταξιν τοῦ Υἱοῦ

viour Christ's holy institution, in remembrance of his death and passion, may be partakers of his most blessed Body and Blood.

Σου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, εἰς ἀνάμνησιν τοῦ θανάτου καὶ πάθους αὐτοῦ, γινώμεθα μέτοχοι τοῦ ἁγιωτάτου Σώματός του καὶ Αἵματος».

Μεταδίδων δὲ ὁ ἱερεὺς πρὸς τοὺς πιστοὺς τὰ δῶρα τῆς θείας Εὐχαριστίας λέγει :

The Body of our Lord Jesus Christ, which was given for thee preserve thy body and soul untos everlasting life.

Τὸ Σῶμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ, τὸ δοθὲν διὰ σέ, διαφυλάξοι τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν σου εἰς ζωὴν αἰώνιον...

Μεταδίδων δὲ τὸ ποτήριον λέγει :

The blood of our Lord Jesus Christ, which was shed for thee, preserve thy Body and soul unto everlasting life.

Τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰ. Χριστοῦ τὸ χυθὲν διὰ σέ, διαφυλάξοι τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν σου εἰς ζωὴν αἰώνιον.

Μεταλαμβάνει ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ... τὸ τίμιον καὶ πανάγιον καὶ ζωηρὸν σῶμα καὶ αἷμα τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ εἰς ἄρεσίν σου ἁμαρτιῶν καὶ εἰς ζωὴν αἰώνιον.

(Λειτουργία Χρυσοστόμου)

Εὐχαριστῶν δὲ τὸν Κύριον διὰ τὴν θείαν μετέληψιν λέγει ρητῶς :

O Lord.... we.... desire to accept this our sacrifice of praise and thanksgiving and through faith in his blood ... who are partakers of this holy Communion.

Ὡ Κύριε . . . ἐπιθυμοῦμεν ἕως δεχθῆς ταύτην τὴν θυσίαν ἡμῶν τοῦ αἴνου καὶ τῆς εὐχαριστίας. . . καὶ διὰ τῆς πίστεως εἰς τὸ Αἷμα αὐτοῦ.... οἵτινες εἰμεθα κοινωνοὶ τῆς θείας ταύτης Κοινωνίας.

Και κατωτέρω :

Who have duly received these holy misteries with the spiritual food of the most presious Body and Blood of thy Son our Saviour Jesus Christ... and that we are very members incorporated in the mystical Body of thy Son.

Ἐν δὲ ταῖς διατάξεσι τοῦ «Βιβλίου τῶν προσευχῶν» διὰ τὴν κοινωνίαν τῶν ἀσθενῶν ἀναγινώσκομεν τὴν ἀκόλουθον περίοδον :

But if a man, either by reason of extremity of sickness... do not receive the Sacrament of Christ's Body and Blood, the Curate shall instruct him that if he do truly repent him of his sins and stedfastly believe that Jesus Christ hath suffered death upon the cross for him... he do eth eat and drink the Body and Blood of our Saviour Christ profitably to his soul's health, although he do not receive the Sacrament with his mouth.

Οἵτινες μόλις ἐλάβομεν αὐτὰ τὰ ἅγια μυστήρια, με τὴν πνευματικὴν τροφὴν τοῦ τιμίου Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Υἱοῦ Σου καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ . . . καὶ ὅτι εἴμεθα μέλη ἐνσωματωθέντα ἐν τῷ μυστικῷ Σώματι τοῦ Υἱοῦ Σου.

Ἄλλ' ἐάν τις δι' ὑπερβολὴν ἀσθενείας . . . δὲν λάβῃ τὸ μυστήριον τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, ὁ ἱερεὺς πρέπει νὰ ἐξηγήσῃ αὐτῷ, ὅτι ἐάν ἀληθῶς μετανοεῖ διὰ τὰς ἁμαρτίας του καὶ πράγματι πιστεύει, ὅτι ὁ Ἰησοῦς Χριστὸς ἔπαθε τὸν θάνατον ἐπὶ τοῦ σταυροῦ δι' αὐτόν . . . τότε τρώγει καὶ πίνει τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ ἐπ' ὠφελείᾳ τῆς ψυχικῆς αὐτοῦ υγιείας, εἰ καὶ δὲν ἔλαβε τὸ μυστήριον διὰ τοῦ στόματός του.

Ἡ τοιαύτη ἐντελῶς μυστικῇ ἐν ἐκφράσεσι καὶ διδασκαλίᾳ ἀντιληψίς τῆς μυστηριακῆς σημασίας τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἣτις ἐν πολλοῖς ὑπενθυμίζει τὸ δάπτισμα τοῦ αἵματος, καταδεικνύει τὴν ἀληθῶς μυστηριακὴν ἔννοιαν, ἣν ἔχει παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἔννοιαν οὐ πολὺ ἀπέχουσαν τῆς ὁρθοδόξου ἀντιλήψεως περὶ τοῦ θείου τούτου μυστηρίου. Οὐχὶ δὲ σπανίως.

ἐν ταῖς σχετικαῖς ὁδηγίαις γίνεται λόγος περὶ τοῦ consecrated Bread or wine—τοῦ καθηγιασμένου ἄρτου ἢ οἴνου, καὶ τῶν καθηγιασμένων στοιχείων—consecrated elements.

Ἀληθῶς, ἐν τῇ περὶ τῆς τηρουμένης εὐταξίας κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ θείου τούτου μυστηρίου τελευταία παρατηρήσει τοῦ «Βιβλίου τῶν προσευχῶν» ἀναγινώσκομεν καὶ τὰ ἑξῆς, ἀντιτιθίμενά πως πρὸς τὰ ζωτέρω.

Whereas it is ordained in this office for the administration of the Lord's Supper, that the Communicants should receive the same kneeling : (which order is well meant, for a signification of our humble and grateful Acknowledgment of the benefits of Christ therein given to all worthy Receivers, and for the avoiding of such profanation and disorder in the holy Communion, as might otherwise ensue;) yet, lest the same kneeling should by any persons, either out of ignorance and infirmity or out of malice and obstinacy, be misconstrued and depraved; It is hereby declared, that thereby no adoration is intended or ought to be done, either unto the sacramental Bread

Ἐνῶ εἶνε καθωρισμένον, ὅτι κατὰ τὴν τέλεσιν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας εἰ μεταλαμβάνοντες, πρέπει νὰ μεταλαμβάνωσι γόνυ κλίνοντες (ἥτις διάταξις σημαίνει τὴν ταπεινόφρονα καὶ εὐγνώμονα ἀναγνώρισιν τῶν ἀγαθοεργιῶν τοῦ Χριστοῦ πρὸς πάντας τοὺς ἀξίως μεταλαμβάνοντας, καὶ ὅπερ πρέπει νὰ γίνηται πρὸς ἀποφυγὴν πάσης ἀταξίας, ἥτις δύναται νὰ χωρήσῃ κατὰ τὴν τέλεσιν τῆς θείας Εὐχαριστίας), ἐν τούτοις ἵνα μὴ ἡ γονυκλισία αὕτη παρά τινων προσώπων, εἴτε δι' ἀγνοίαν καὶ ἀσθένειαν, εἴτε διὰ κακίαν καὶ ἰσχυρογνωμοσύνην παρεξηγηθῇ, ἢ γίνῃ ταύτης κατάχρησις, διὰ ταῦτα δηλοῦται, ὅτι ἐνταῦθα οὔτε ὑπάρχει πρὸς θεοῖς λατρεία, οὔτε πρέπει νὰ γίνηται τοιαύτη, εἴτε τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου τῆς Εὐχαριστίας τῶν σωματικῶς λαμβανόμενων, εἴτε σωματικῆς τινος παρουσίας τοῦ φυσικοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ καὶ δι

or Wine their bodily received, or unto any Corporal Presence of Christ's natural flesh and Blood. For the sacramental Bread and Wine remain still in their very natural substances and therefore may not be adored; (for that were idolatry, to be abhorred of all faithful Christians) and the natural Body and Blood of our Saviour Christ are in Heaven and not here; it being against the truth of Christ's natural body to be of one time in more places than one.»

Ὡς ἀνωτέρω ἐλέχθη, τὰ ἐν τῇ τελευταίᾳ ταύτῃ παρατηρήσει λεγόμενα εὐρίσκονται εἰς ποιάν τινα ἀντιθεσιν πρὸς τὰ ἐν τῇ τελετουργίᾳ τοῦ μυστηρίου περιεχόμενα, φανερόν ὅμως εἶνε ὅτι ταῦτα γράφονται— ὡς παρατήρησις δὲ — ὡς καθαρὰ πολεμικὴ τῶν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ καταχρήσεων τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας, συμφώνως πρὸς τὰ ἀνωτέρω λεχθέντα τοῦ ἐπισκόπου Gore¹. Ἡ παρατήρησις αὕτη ἢ γνωστὴ, ὡς ἐν τῇ ὑποσημειώσει λέγεται, the Black Rubric, = ἡ μελανὴ ὁδηγία², παρέσχε πολλὰ πράγματα καὶ εἰς αὐτοὺς τούτους τοὺς Ἀγγλικα-

ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος τῆς Εὐχαριστίας παραμένουσιν ἐν τῇ φυσικῇ αὐτῶν οὐσίᾳ καὶ ὡς ἐκ τούτου δὲν πρέπει νὰ λατρεύωνται· (διότι τοῦτο θὰ ἦτο εἰδωλολατρεία, ἣν θὰ ἔπρεπε νὰ ἀπεχθάνωνται πάντες οἱ ἀληθεῖς Χριστιανοί), τὸ δὲ φυσικὸν Σῶμα καὶ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ εὐρίσκονται ἐν οὐρανοῖς καὶ οὐχὶ ἐνταῦθα· τοιοῦτό τι, θὰ ἦτο ἐναντίον τῆς ἀληθείας τοῦ φυσικοῦ Σώματος τοῦ Χριστοῦ, τὸ νὰ εὐρίσκεται δηλ. τοῦτο συγχρόνως εἰς περισσότερα μέρη.

1) Περὶ τῆς κατὰ τὴν τελευταίαν στιγμήν τῆς ἐκδόσεως τοῦ «Βιβλίου τῶν προσευχῶν προσθήκης τῆς παρατηρήσεως ταύτης, γνωστῆς ὡς the Black Rubric πρὸς Wakeman ἐνθ' ἀν. σελ. 386.

2) Πρὸς κατανόησιν τῆς χαρακτηριστικῆς ταύτης ὀνομασίας τῆς παρατηρήσεως ταύτης δεόν νὰ λεχθῆ, ὅτι Rubrics ὀνομάζοντο αἱ ἐν τοῖς βιβλίοις τῶν προσευχῶν δι' ἐρυθρᾶς μελάνης (rubrica [terra]=ἐρυθροῦν χῶμα, βαφή), τετυπωμένοι ὁδηγίαι διὰ τὴν ἐν ταῖς ἑ. τελευταῖς τηρητέαν τάξιν, (πρὸς C. Dunan

νοῖς, εἰς τὰς μεταξὺ των συζητήσεις περὶ τῆς ἐννοίας τοῦ μυστηρίου ὡς μὲ διαδεδοτώσε δὲ ὁ Dr. Wigram (ὄν ἱερεὺς τῆς Ἀγγλικαν. Ἐκκλησίας ἐν Ἀθήναις) οὐδεὶς Ἀγγλικανὸς θεολόγος θὰ ἔγραφε σήμερον παρόμοια πράγματα πρὸς τὰ ἐν τῷ Black Rubric περιλαμβανόμενα. Βάσις αὐτοῦ, μοι εἶπεν, εἶνε ἡ τότε σχολαστικὴ θεολογικὴ ἀντίληψις τῆς διαιρέσεως οὐρανοῦ καὶ γῆς, ἣτις βεβαίως δὲν ὑφίσταται σήμερον. Πάντως τὸ Black Rubric, τοῦ ὁποῦ τοῦ περιεχόμενον εὐρίσκεται εἰς ἀντίφασιν καὶ πρὸς τὸ περιεχόμενον τῆς τελετουργίας τοῦ Μυστηρίου καὶ ἐν τισι σημείοις, διὰ τὸ ὄξυ τῆς γλώσσης, καὶ πρὸς αὐτὰ τὰ 39 ἄρθρα ἀκόμη, κατακρίνεται σχεδὸν ὁμοφώνως ὑπὸ πᾶν Ἀγγλικανῶν θεολόγων, ἡ δ' ἐν αὐτῷ περιεχομένη διδασκαλία εἰς οὐδεμίαν ἁρμονίαν δύναται νὰ ἔλθῃ πρὸς τὴν τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας.

Ἀναμφιβόλως αἱ εἰς τὰς διαφόρους ταύτας εὐχὰς τοῦ «Βιβλίου τῶν προσευχῶν» ὑπάρχουσαι ἐκφράσεις, αἵτινες ὡς ἐκ τῆς παραβολῆς πρὸς ἀρχαιστάτας λειτουργικὰς εὐχὰς τῆς Ἐκκλησίας μᾶς ἐδείχθη, ὅτι οὐδαμῶς ἢ ἐλάχιστα ἀπέχουσι τούτων, καταδεικνύουσι σαφῶς ὅτι, παρὰ τὰς παρεξηγησίμους ἐκφράσεις τῶν 39 ἄρθρων καὶ τὰς συναφείς τοιαύτας τοῦ Black Rubric, ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἀποδίδει πλήρη μυστηριακὴν ἔννοιαν εἰς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας¹, οὐχὶ δὲ πολὺ διάφορον τῆς ὑπὸ τῆς ἡμετέρας Ἐκκλησίας ἀποδιδόμενης τοιαύτης.

Ἐν δὲ τῇ ἐν τῷ «Βιβλίῳ τῶν προσευχῶν» περιλαμβανομένη κατηχήσει, ἀναγινώσκομεν :

Question. Why was the Sacrament of the Lord's Supper ordained?

Answer. For the continual remembrance of the sacrifice of the death

Ἐρώτησις. Διατί ἰδρύθη τὸ μυστήριον τῆς θ. Εὐχαριστίας;

Ἀπάντησις. Πρὸς συνεχῆ ἀνάμνησιν τῆς θυσίας τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῶν δωρεῶν ἄετινας λαμβάνομεν δι' αὐτῆς.

dale, The concise english dictionary, London 1905 σελ. 593). Ἐκ τῆς, παρὰ τὴν κρατοῦσαν συνήθειαν, ἐκτυπώσεως τῆς ὀδηγίας ταύτης διὰ μελανῆς μελάνης, καὶ τῆς σχετικῆς οὕτως ὀνομασίας αὐτῆς «ἡ μαύρη παρατήρησις ἢ ὀδηγία», καταφαίνεται ἡ σημασία καὶ ὁ χαρακτήρ αὐτῆς.

1) Πρβλ. Wakeman σελ. 275-278 καὶ 282 κ. ἔ.

of Christ, and of the benefits which we receive thereby.

Q u e s. What is the outward part or sign of the Lord's Supper ?

A n s. Bread and wine which the Lord hath commanded to be received.

Q u e s t. What is the inward part, or thing signified ?

A n s. w. The Body and Blood of Christ, which verily and indeed taken and received by the faithful in the Lord's Supper.

Q u e s t. What are the benefits whereof we are partakers thereby ?

A n s. w. The strengthening and refreshing of our souls by the Body and Blood of Christ, as our bodies are by the Bread and wine.

Ὡς παρατηροῦμεν καὶ ἐν τῇ κατηχήσει γίνεται κατηγορηματικῶς λόγος περὶ τῆς μεταδόσεως καὶ μεταλήψεως τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Ἐυχαριστίας ἐν τῇ ἐννοίᾳ τῆς μεταλήψεως αὐτοῦ τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵματος τοῦ Σωτῆρος, χωρὶς ὅμως καὶ ἐν ταύτῃ νὰ τονίζεται ἰδιαιτέρως, ὡς καὶ εἰς τὰ ἄρθρα καὶ τὸ Βιβλίον τῶν προσευχῶν, ἡ ἐννοία τῆς θυσίας, περὶ ἧς εὐθὺς κατωτέρω.

Βεβαίως θὰ ἠδύνατο νὰ λεχθῆ γενικῶς, ὅτι δὲν ἐξαιρεται ἐπαρκῶς τὸ μυστήριον τῆς θείας Ἐυχαριστίας ὡς θυσία, ἐν τῇ διατυπώσει τῶν

Ἐρ. Ποῖα εἶνε τὰ ἐξωτερικὰ

μέρη ἢ σημεῖα τῆς θείας Ἐυχαριστίας ;

Ἄ π. Ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, τὰ ὁποῖα διέταξεν ὁ Κύριος νὰ λαμβάνωνται.

Ἐρ. Ποῖον εἶνε τὸ ἐσωτερικὸν μέρος ἢ πρᾶγμα, τὸ δι' αὐτῶν σημαίνομενον ;

Ἄ π. Τὸ Σῶμα καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Χριστοῦ, τὰ ὁποῖα ἀληθῶς καὶ πραγματικῶς λαμβάνονται παρὰ τοῦ πιστεύοντος ἐν τῇ θείᾳ Ἐυχαριστίᾳ.

Ἐρ. Ποῖα εἶνε ἡ δωρεά, ἧς διὰ ταύτης γενόμεθα μέτοχοι ;

Ἄ π. Ἡ ἐνδυνάμωσις καὶ ἀνάψυξις τῶν ψυχῶν ἡμῶν διὰ τοῦ Σώματος καὶ Αἵματος τοῦ Χριστοῦ, γινομένη ἀκριβῶς καθ' ὃν τρόπον ἀναζωογονοῦνται τὰ σώματα ἡμῶν καὶ ἐνδυναμοῦνται διὰ τοῦ ἄρτου καὶ οἴνου.»

ἑξαφώρων εὐχῶν καὶ τοῦ τελετουργικοῦ καθόλου τῆς θείας Εὐχαριστίας παρὰ τοῖς Ἀγγλικανοῖς, ἐπὶ τοῦ σημείου ἕως τούτου θὰ ἠδύνατο νὰ διαφωτίσῃ ἡμᾶς αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπίσκοπος Gore διὰ τοῦ περισπουδάστου αὐτοῦ συγγράμματος *The body of Christ*. London 1915. Εἶναι ἀξιοσημείωτον ἔτι τὸ βιβλίον τοῦτο προέκυψεν ἐκ τῆς αὐτῆς περίπου σκέψεως, ἐξ ἧς καὶ τὸ ἄρθρον τοῦτο. Ὡς ἐκ τοῦ προλόγου τῆς πρώτης, ἀλλ' ἰδίᾳ τοῦ τῆς τετάρτης ἐκδόσεως ἐξάγεται, ἡ ἐπιθυμία τοῦ συγγραφέως εἶνε νὰ καταδείξῃ διὰ τῆς μελέτης του, ὅτι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει μόνον τῶν 39 ἄρθρων καὶ ἄλλων ἐπισήμων Τυπικῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας στηριζομένη μονομερὴς κρίσις, ἐπὶ τῆς μυστηριακῆς ἔννοιας τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, δὲν εἶνε ὀρθή, ἐπειδὴ δύναται νὰ ὀδηγήσῃ—εἶχεν ὀδηγήσει πολλοὺς ἀγγλικανοὺς μάλιστα θεολόγους, καὶ αὐτὴν τὴν ἐπίσημον βασιλικὴν ἐπιτροπεῖαν ἐπὶ τῆς ἐκκλησιαστικῆς τάξεως;—εἰς χαρκατηρισμὸν τοῦ μυστηρίου μᾶλλον προτεσταντικόν. Ἀνατρέχει διὰ τοῦτο εἰς τὴν ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν τοῦ πράγματος ἀπὸ τῆς ἀρχαιότητος ἤδη, διὰ νὰ καταδείξῃ ὅτι ἡ ὀρθόδοξος ἀντίληψις εἶνε ἡ ὀρθή—καὶ δι' αὐτὴν τὴν Ἀγγλικανικὴν Ἐκκλησίαν—καὶ διὰ νὰ ἐξηγήσῃ ὅτι, ἂν διὰ λόγους πρακτικοὺς καὶ σκοπιμότητος δὲν πρέπει νὰ γίνηται—ὡς γίνεται ἐν τοῖς κύκλοις τῆς very high church—ἀνάλογος χρῆσις τοῦ καθηγιασμένου Μυστηρίου ἐν τῇ λατρείᾳ—χρῆσις ἄρτοφορίου καὶ Monstrance¹—πρὸς τὴν ἐν τῇ παπικῇ Ἐκκλησίᾳ τοιαύτην, ἐν τούτοις ἡ τοιαύτη χρῆσις δὲν θὰ ἦτο ἐναντία πρὸς τὸ πνεῦμα καθόλου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ δὲν θὰ ἀπηγορεύετο ἐπὶ τῇ βάσει τῶν ἐπισήμων Τυπικῶν τῆς Ἐκκλησίας ταύτης.²

Ὅλίγα τινὰ ἕως, εἰ καὶ σύντομα, ἐκ τοῦ σοφοῦ συγγράμματος τοῦ Gore θὰ ἦσαν ἀπείρως διαφωτιστικώτερα.

Εἰς τὰ τρία πρῶτα κεφάλαια μετὰ ἐμβριθεστάτην καὶ ἄκρως λεπτομερῆ ἀνάλυσιν τῶν πηγῶν ἀπὸ τοῦ Ἰουστίνου μέχρι τοῦ Χρυσοστόμου, τοῦ Ἀδγουστίνου, τοῦ Καβάσιλα, τοῦ Ἀκινάτου, τοῦ Wesley, Πέτρου Λομβέρδου καὶ ἄλλων, καταδεικνύει ὅτι ἐντελῶς ἀντικειμε-

1) Εἶδος φορητοῦ ἄρτοφορίου, ἐν ᾧ τοποθετεῖται ἡ καθηγιασμένη ὄστια πρὸς κοινὴν θέαν καὶ κοινὴν προσκύνησιν ἐν τῇ Λατινικῇ Ἐκκλησίᾳ.

2) Ἴδε C. Gore. *The body of Christ* p. I—XVI.

νικῶς ἐξεταζόμενον τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας, δὲν εἶνε δυνατόν ἢ, ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Κ. Δ. καὶ τῆς σχετικῆς τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας διδασκαλίας, νὰ καθορισθῇ ὅτι τοῦτο οὐ μόνον εἶνε τὸ μέγιστον τῶν μυστηρίων, ἀλλ' ἀναμφισβητήτως ἔχει καὶ τὸν χαρακτήρα τῆς θυσίας. «Καὶ εἶνε θυσία πρῶτον, διότι δι' αὐτοῦ ἡ Ἐκκλησία ἐξασκεῖ τὸ προνόμιον τῆς υἰοθεσίας, ἐλευθέρως πλησιάζουσα τὸν Πατέρα διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ, ἐρχομένη ἐνώπιον τοῦ Πατρὸς μὲ τὴν ὑλικὴν προσφορὰν τῆς, τοῦ ἄρτου καὶ τοῦ οἴνου. . . ἐρχομένη μὲ τὰς ἀπεριοριστοὺς μεσιτικὰς προσευχὰς τῆς ὑπὲρ τῆς ἀνθρωπότητος, διὰ τὰ μέλη αὐτῆς τὰ τε ζῶντα καὶ τεθνεῶτα, καὶ προσφέρουσα τὴν εὐχάριστον θυσίαν αὐτῆς τοῦ αἴνου καὶ τῆς εὐχαριστίας, διὰ πάσας τὰς εὐλογίας τῆς δημιουργίας καὶ τῆς σωτηρίας. «. . . Αὕτη εἶνε ἡ θυσία τῆς Ἐκκλησίας καὶ εἶνε πᾶν ὅ,τι δύναται νὰ κόμη αὕτη. Δὲν δύναται παρὰ νὰ ἐκτελέσῃ αὐτήν, ὡς τὴν καθωρισμένην ἀνάμνησιν τοῦ πάθους καὶ τοῦ θανάτου τοῦ Χριστοῦ καὶ τῆς ἀναστάσεώς Του καὶ τῆς δευτέρας Αὐτοῦ παρουσίας ἣν ἀναμένει, καὶ νὰ προσφέρῃ πρὸς τὸν Πατέρα τὰ καθωρισμένα σύμβολα, παρακαλοῦσα Αὐτὸν διὰ τῆς καθαγιαστικῆς δυνάμεως τοῦ ἁγίου Πνεύματος, νὰ πληρώσῃ τὴν θυσίαν ταύτην μὲ θεῖαν δύναμιν, διὰ τῆς ἀποδοχῆς τῶν γηγένων στοιχείων εἰς τὸ οὐράνιον θυσιαστήριον¹. Ἐπειτα εἶναι καιρὸς διὰ τὴν ἀνταπόκρισιν τοῦ Θεοῦ εἰς τὴν ἀνύψωσιν τῆς καρδίας καὶ τῶν δώρων τῆς Ἐκκλησίας· οὕτω καθαγιαζέει Οὗτος διὰ τοῦ Πνεύματος Του τὰ δῶρα, ἐν τῷ μέσῳ τῆς λατρείας τῆς Ἐκκλησίας, τὸ Σῶμα τουτέστι καὶ τὸ Αἷμα τοῦ Κυρίου».

«Ἡ Εὐχαριστία δεύτερον εἶνε θυσία ἐν βαθυτέρᾳ ἐννοίᾳ, διότι ὁ Θεὸς ἐνώνει τὰ δῶρα τῆς Ἐκκλησίας πρὸς τὴν αἰωνίως ζῶσαν θυσίαν τοῦ ἐν τῷ οὐρανίῳ ἀδότῳ μεγάλου Ἀρχιερέως, ἢ καὶ παρουσιάζει ἑαυτὸν μεταξὺ ἐκείνων, τῶν ὁποίων εἶνε ὁ ἐξιλασμός καὶ ἡ πνευματικὴ τροφή.

1) Πρβλ. φρασεολογίαν εὐχῆς καθαγιασεως τῆς λειτουργίας τοῦ ἁγ. Ἰω. τοῦ Χρυσοστόμου: «Μεμνημένοι τοίνυν τῆς σωτηρίου ταύτης ἐντολῆς . . . τοῦ Σταυροῦ, τοῦ Τάφου, τῆς τριημέρου Ἀναστάσεως, τῆς εἰς οὐρανοὺς ἀναβάσεως, τῆς ἐκ δεξιῶν Καθέδρας, τῆς δευτέρας καὶ ἐνδόξου πάλιν παρουσίας, τὰ σὰ ἐκ τῶν σῶν σοὶ προσφέρομεν, κατὰ πάντα καὶ διὰ πάντα. Ἐπι προσφερόμέν σοι κλπ. . .» (Λειτουργία ἁγ. Ι. Χρυσοστόμου).

«... Τέλος τὸ ἄκρον ἄκρον τῆς θυσίας εὐρίσκεται ἐν αὐτῇ τῇ προσφορᾷ ἑαυτῆς. τῆς ἄλλης δηλ. Ἐκκλησίας πρὸς τὸν Θεόν...»¹

Ἡ τοιαύτη ἀνάπτυξις καὶ τὰ ἀποτελέσματα, εἰς ἃ φθάνει ὁ σοφὸς συγγραφεὺς, συμπληροῦσιν ἀναμφισβητήτως τὸ κενόν, ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν τῆς θυσίας, τὸ ὅποσον προέκυψεν ἐκ τῆς ἐξετάσεως τῶν Τυπικῶν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Παρ' ἄλλην δὲ τὴν ὑποκειμενικότητα τῆς ἀντιλήψεως τοῦ συγγραφέως, ἡ ἀνάπτυξις εἶνε τοσοῦτον ἀντικειμενική, ὥστε δὲν εἶνε δυνατόν παρὰ νὰ ἀναγνωρισθῇ ὡς διερμηνεύουσα τὴν πραγματικὴν ἀντίληψιν, ἣτις προκύπτει ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ζητήματος ἐπὶ τῇ βάσει τῆς Καινῆς Διαθήκης καὶ τῶν πηγῶν. Δὲν γνωρίζομεν βεβαίως τὴν πολεμικὴν, ἣτις ἐπηκολούθησε τὴν δημοσίευσιν τοῦ περὶ οὗ πρόκειται συγγράμματος τοῦ Ἐπισκόπου Gore καὶ θὰ ἦτο εὐχῆς ἔργον ἐὰν εἶχομεν—δὲν εἶνε δὲ δυνατόν τοῦτο πρὸς τὸ παρὸν—ὅπ' ὄψιν τὰς τυχόν ἀντιρρήσεις πρὸς τὴν θεωρίαν ταύτην θεολόγου τινὸς τῆς ἄλλης πτέρυγος καὶ δὴ τοιοῦτου τῆς περιωπῆς τοῦ πρώην βασιλικοῦ Καθηγητοῦ τῆς Ὁξφόρδης καὶ νῦν Ἐπισκόπου Γλασκώθης Dr Haedlam, πιστεύομεν ὅμως, κρίνοντες ἐκ τῆς ἀναπτύξεως τοῦ Ἐπισκόπου Gore, ὅτι ἡ τοιαύτη ὑπ' αὐτοῦ ἀνάπτυξις τοῦ ζητήματος οὐδεμίαν ἢ ἐλαχίστην ἀντίρρησην θὰ ἤγειρε παρὰ τῶν τυχόν ἀντιτιθεμένων θεολόγων τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος.

Ἄλλ' ὁ Gore. ἀναπτύξας τὸ ζήτημα τῆς ἐννοίας τῆς θυσίας ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ στηρίζας ταῦτο ἱστορικῶς, δίδει ἡμῖν περαιτέρω ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ σαφῆ ἰδέαν τῆς μεταγενεστέρως (προ- καὶ μεταμεταρρυθμιστικῆς περιόδου) ἀναπτύξεως τοῦ ζητήματος, ὡς καὶ τῆς παρουσίας καταστάσεως αὐτοῦ ἐν τῇ Ἀγγλικανικῇ Ἐκκλησίᾳ.

Ἐνῶ δὲ γενικῶς ἀναπτύσσει τὴν ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀντίληψιν τῆς μεσαιωνικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν τῶν μεταρρυθμιστικῶν, καταλήγει εἰς τὸ νὰ καταδείξῃ, ὅτι ἡ περὶ τοῦ σημείου τούτου διδασκαλία δὲν πρέπει, καὶ δὲν δύναται, νὰ εἶνε διάφορος πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀγ. Γραφῆς, Κ. δηλ. Δ. ἣτις, ἐν προκειμένῳ εἶνε ἀρκετὰ σαφῆς καὶ καθωρισμένη Διότι, ὡς λέγει, ἐνῶ κατὰ τὸ 1571 ἐπεβλήθησαν τὰ 39 ἄρθρα εἰς τὸν κληρον, συγχρόνως ἐξεδόθη καὶ κανὼν τις, σχετικὸς

1) C. Gore ἐνθ' ἄν. σελ. 210—214.

ὅς τοὺς ἱεροκλήρικας ὅτις διατάσσει «ὅτι δὲν πρέπει οἱ ἱεροκλήρικες διδάσκωσιν εἰς τοὺς λόγους αὐτῶν τί καὶ ν' ἀπαιτῶσι παρὰ τοῦ λαοῦ πιστεῦωσιν τί, ἐκτὸς ἐὰν τοῦτο εὑρίσκειται ἐν ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ πρὸς ν Π. καὶ Κ. Διαθήκην καὶ πρὸς τὴν διδασκαλίαν τῶν ἀρχαίων καθολικῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας.»¹ Ἐν σχέσει δὲ πρὸς τὴν ἐν σελ. 87 διατυθεῖσαν ἀπορίαν, καταλήγει ὁ ἴδιος (καὶ εἶνε ἱκανῶς σημντικὴ ἢ προσημντικὴ του, διὰ νὰ μὴ θέσωμεν ἐν ἀμφιβολίᾳ τὰ λεγόμενά του), ὅτι ἔτω χαίρω διότι ἀποδεικνύω, ὅτι οὐδὲν ἐκ τῶν ἐν τοῖς προηγουμένοις φαλαίσις λεχθέντων περὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας εἶνε ἀσύμφωνον πρὸς αὐτὴν τινὰ ἢ ἀρνητικὴν ἔκφρασιν τῶν ἀγγλικανικῶν αὐθεντικῶν ἐνφ' ἑτέρου ἰδιαιτέρως εὐχαριστοῦμαι, διότι ὁ πληρέστερος καὶ ἀκριβέστερος καθορισμὸς, ὡς πρὸς τὸ σημεῖον τοῦτο (τοῦ μυστηρίου) τῶν Πατρῶν τῆς Ἐκκλησίας εἶνε ἐκεῖνος πρὸς τὸν ὁποῖον πάντοτε ἀναφέρεται ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία. Δὲν ὑπάρχει συνεπῶς τι. ἐν τῇ περὶ Εὐχαριστίας διδασκαλίᾳ, ὡς αὕτη ἀνεπτύχθη ὑφ' ἡμῶν, τὸ ὁποῖον νὰ εὑρίσκειται ἐν διαφωνίᾳ πρὸς τὰ ἀγγλικανικὰ ἐπίσημα Τυπικὰ (formulas)». Ἀναγνωρίζει βεβαίως ὁ Gore², ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν ἀγγλικανικῶν Τυπικῶν δὲν συμπίπτει ἀπολύτως μὲ τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν³ καὶ ὅτι ὅσα, ὡς ἐν προκειμένῳ, ἀφίνουσιν ἄλυτον τὸ ζήτημα, ἢ σιωπῶσιν ἐπὶ τῇ ἀντικειμενικῇ Παρουσίᾳ ἐν τῷ μυστηρίῳ τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἢ ὡς ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον ἴσως στηρίζεται ἐπὶ τῆς ἐλλείψεως θετικῆς ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου ἀποφάσεως τῆς καθολικῆς Ἐκκλησίας (ἀποφάσεως, ὡς λέγει ἄλλαχού, Οἰκ. Συνόδου), δὲν σημαίνει ὅτι τὰ ἐπίσημα τὰ Τυπικὰ ἀποκρούουσι καὶ ἀποκλείουσι τὴν παραδοχὴν τῆς συμπληρωματικῆς, οὕτως εἰπεῖν, ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ διδασκαλίας, ἐφ' ὅσον λίστα αὕτη εἶνε ἀπολύτως σύμφωνος πρὸς τὴν Ἀγ. Γραφήν καὶ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῆς Ἐκκλησίας. Κατὰ ταῦτα ἡ ἔννοια τῆς θεσίας ἐν θείᾳ Εὐχαριστίᾳ κατὰ τὸν Gore εὑρισκομένη ἐν ἀπολύτῳ συμφωνίᾳ ὡς τὴν Κ. Δ., τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν τῶν Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας καὶ καθ' ὅλου ἀντίληψιν τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, δὲν εὑρίσκειται οὐδεμίαν ἀντίθεσιν ἢ ἀντίφασιν πρὸς τὰ ἐπίσημα Τυπικὰ τῆς Ἀγ-

1) Cardwell Synodalia I. p. 126.

2) Gore ἐνθ. ἀν. σ. 229.

3) Σελ. 238.

γλικανικῆς Ἐκκλησίας, εἶπω καὶ ἂν ταῦτα ἄλλοιτῶς ἐκφράζονται ἢ αἰω-
πῶσιν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ. Χάρις λοιπὸν εἰς τὸ περισπούδαστον σύγ-
γραμμα τοῦ ἐπισκόπου Gore συμπληροῦται, ὡς ἄριστα ἢ εἰκῶν, ἦν
ἐλάβομεν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας παρὰ τοῖς Ἀγγλι-
κανοῖς, ἀπὸ τε τῶν 39 Ἄρθρων καὶ τῆς τελετουργίας τοῦ Μυστηρίου,
ὡς αὕτη ἔχει διατυπωθῆ ἐν τῷ Βιβλίῳ τῶν προσευχῶν καὶ τῆς κατηχή-
σεως. Ἡ εἰκῶν ὅμως αὕτη εἶτι τελειότερον συμπληροῦται ἐκ τῶν σχε-
τικῶν χωρίων δύο νεωτέρων καὶ πολυτιμοτάτων ἐγγράφων τῶν Ἀγ-
γλικανῶν θεολόγων, ἄμεσον ἔχόντων σχέσιν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐνώ-
σεως τῆς Ἀγγλικανικῆς καὶ τῆς Ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας. Τὸ πρῶτον εἶνε
ἐκθέσις «ἔρων ἐπικοινωνίας terms of intercommunion», σχεδια-
σθεῖσα κατ' ἀπαίτησιν τῆς ὑπὸ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Κεντερβουρίας διο-
ρισθεῖσης ἐπιτροπείας τῶν ἀνατολικῶν Ἐκκλησιῶν, καὶ οἵτινες ἔροι ὑπε-
βλήθησαν ὑπὸ τύπον σχεδίου, ὡς καὶ ἔροι ἐπικοινωνίας μεταξὺ τῆς Ἐκ-
κλησίας τῆς Ἀγγλίας καὶ τῶν ἐν κοινῶνιᾳ μετ' αὐτῆς εὐρισκομένων
Ἐκκλησιῶν καὶ τῆς ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας».

Οἱ ἔροι οὗτοι, μὲ τὸ σύνολον τῶν ὁποίων ἐπιφυλασσόμεθα νὰ
ἀσχοληθῶμεν προσεχῶς, θὰ γίναντο νὰ γίνωσιν ἀποδεκτοί, ὡς διεβε-
δαίωσεν ἡμᾶς ὁ ἐπίσκοπος Gore, ὑπὸ τῆς ὀλότητος τῆς Ἀγγλικανι-
κῆς Ἐκκλησίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν κατωτέρω ἀναφερομένην δήλω-
σιν πίστεως πρὸς τὸν Οἰκουμενικὸν Πατριάρχην, ἣτις μόνον ὑπὸ μέ-
ρους τινος τῆς Ἐκκλησίας ταύτης θὰ ἐγίνετο ἀποδεκτὴ.

Ἐν τῇ κατὰ τὸ 1921 ἐκδοθείσῃ λοιπὸν ταύτῃ ἐκθέσει ἐν σχέσει
πρὸς τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας ἐν σελ. 10 ἀναγινώσκομεν
τὰ ἑξῆς :

The Church has at all
times desired to fulfil the
Lord's Command by the
celebration of the holy
Eucharist, and we desire
in all things to obey the
teaching of Scripture and
the regulations of the uni-
versal Church. But whe-

Ἀείποτε ἡ Ἐκκλησία ἐπε-
πόθησε νὰ ἐκτελῇ τὴν ἐντολὴν
τοῦ Κυρίου, διὰ τῆς τελέσεως
τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ ἐν
παντὶ ἐπιθυμοῦμεν νὰ ὑπακούω-
μεν εἰς τὴν διδασκαλίαν τῆς Ἀ-
γίας Γραφῆς καὶ τὰς διατάξεις
τῆς παγκοσμίου Ἐκκλησίας. Ἐ-
πειδὴ ὅμως ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ

reas there has been much controversy, and many divisions have arisen, as to the more exact definition of the nature of the presence of the Body and Blood of our Lord in the holy Eucharist; and whereas there is no decree of any Oecumenical council touching the manner of the presence of Christ; and whereas some of the terms that have been used have been used with different significations in different parts of the Church we agree that is a divine mystery which transcends human understanding, and that the Church has expressed sufficiently its belief in the Liturgies; and we agree further that the doctrine of the Holy Eucharist, as it is taught in the Liturgies of the Orthodox Church, and in the Liturgies of the Church of England and those of the Churches in communion with the Church of England, is adequate and sufficient.

ἡγέρθη πολλή συζήτησις καὶ
πολλαὶ διαιρέσεις ἀνεγράφησαν
ὡς πρὸς τὸν ἀκριβέστερον καθο-
ρισμὸν τῆς φύσεως τῆς παρου-
σίας τοῦ Σώματος καὶ τοῦ Αἵ-
ματος τοῦ Κυρίου ἡμῶν ἐν τῇ
θείᾳ Εὐχαριστίᾳ, καὶ ἐπειδὴ ἐν
τῷ σημείῳ τούτῳ δὲν ὑπάρχει
διάταξις Οἰκουμενικῆς τινὸς Συ-
νόδου θειοῦσης τὸν τρόπον τῆς
παρουσίας τοῦ Χριστοῦ· καὶ ἐ-
πειδὴ τινὲς τῶν ὄρων οὕτινες ἐ-
χρησιμοποιήθησαν. ἐχρησιμο-
ποιήθησαν ὑπὸ διάφορον ἔννοιαν
εἰς τὰ διάφορα μέρη τῆς Ἐκκλη-
σίας, συμφωνοῦμεν ὅτι τοῦτο εἶνε
θεῖον μυστήριον τὸ ὅποσον ὑπερ-
βαίνει τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν
καὶ ὅτι ἡ Ἐκκλησία σαφῶς ἐξέ-
φρασε τὴν πίστιν τῆς ἐν ταῖς
leitourgíais αὐτῆς· καὶ συμφω-
νοῦμεν περαιτέρω ὅτι ἡ περὶ τῆς
θείας Εὐχαριστίας διδασκαλία, ὡς
εὑρίσκεται αὐτῇ ἐν ταῖς leitour-
gíais τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας
καὶ ταῖς leitourgíais τῆς Ἐκ-
κλησίας τῆς Ἀγγλίας καὶ ἐκεί-
ναις τῶν Ἐκκλησιῶν τῶν ἐν κοι-
νωνίᾳ μετὰ τῆς Ἐκκλησίας τῆς
Ἀγγλίας εὑρισκομένων εἶνε ἀνά-
λογος καὶ ἀρκετὴ.

Ὁμολογοῦμεν ὅτι παρὰ τὴν ἀγαθὴν ἐντύπωσιν, ἣν προξενεῖ ἡ τὸ
μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀφορῶσα διατύπωσις αὕτη, κυρίως

διὰ τὸ διέπον αὐτὴν πνεῦμα ἀγαθῆς θελήσεως πρὸς συμφωνίαν, περιέχει ὁμως καὶ στοιχεῖα τινά, ἕτινα θὰ ἦτο δυνατόν νὰ προκαλέσωσι εὐρυτάτην συζήτησιν, ἐξ ὑπαρχῆς δέ, ὁλοκλήρου τοῦ ζητήματος περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας. Διότι ἡ ἐν τῷ ὄρω τούτῳ μνεῖα τῶν συζητήσεων καὶ ἀντιρρήσεων καὶ τοῦ ἀκαθορίστου τῶν τῶ μυστήριον τοῦτο ἀφορώντων, οὐδὲν ἄλλο εἶνε, ἢ θύρα ἀνοικτὴ πρὸς μακρὰν συζήτησιν καὶ ἀναθεώρησιν ὄλων τούτων τῶν ἀκαθορίστων καὶ μὴ ἐξ ἀποφάσεως Οἰκουμενικῆς τινος Συνόδου καθωρισθέντων σημείων τούτων τῆς πίστεως. Κατὰ πόσον τοῦτο εἶνε ὀρθόν, σαφέστατα καταδεικνύει ὁ ἐπίσκοπος GORE ἐν τῷ προμνημονευθέντι αὐτοῦ συγγράμματι. Αἱ Οἰκουμενικαὶ Σύνοδοι καθώρισαν τὰ ὑπὸ συζήτησιν καὶ ἀμφιβολίαν θέματα, οὐδαμῶς ὁμως τὸ μυστήριον τῆς θείας Εὐχαριστίας ἦτο ἐκ τῶν ἀμφιβαλλομένων καὶ ἀκαθορίστων ταιούτων. Ὡς ὀρθῶς ἀποδεικνύει ὁ Ἐπίσκοπος GORE, διὰ νὰ μὴ ἐπικαλεσθῶμεν καὶ ἄλλων παλαιότερων τε καὶ νεωτέρων ἀσθεντιῶν τὴν μαρτυρίαν, ἡ τῆς ἀγ. Γραφῆς διάταξις εἶνε σαφῆς καὶ ὄρισμένη, οὐδεμίαν ἀπολύτως ἐπιδεχομένη ἀντίρρησιν καὶ συζήτησιν, ἀλλὰ συγχρόνως καὶ ἡ γνώμη καὶ διδασκαλία τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας Πατέρων εἶνε ἐνιαία καὶ ὁμόφωνος ὡς πρὸς τὴν περὶ τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας διδασκαλίαν. Ἐὰν οἱ σχολαστικοὶ θεολόγοι καὶ ἀργότερον οἱ θεολόγοι τῆς Μεταρρυθμίσεως, ἐκ τῶν ἀφορμῶν ἃς εἶχον, καὶ ἐκ τοῦ πνεύματος τῆς ἐποχῆς ὑφ' οὗ ἐνεπνέοντο, ἐδημιούργησαν περὶ τὸ μυστήριον τῆς θείας εὐχαριστίας ἐν τῷ συνόλω καὶ ταῖς λεπτομερεῖαις τοῦ ζήτημα, τοῦτο δὲν σημαίνει ὅτι ἡ σχολαστικὴ καὶ μεταρρυθμιστικὴ αὕτη θεολογία εἶνε ἱκανὴ νὰ ἔχη ἐπίδρασιν ἐπὶ τῆς καθωρισμένης καὶ σαφοῦς καὶ ἀναντιρρήτου ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου διδασκαλίας τῆς Ἀγ. Γραφῆς καὶ τῆς τῶν ἀρχαίων τῆς Ἐκκλησίας πατέρων, οὐδὲ δυνατόν ἐκ τούτου παρακινουμένη, νὰ θεωρήσῃ ἐξυτὴν ἡ Ἐκκλησία ὑπόχρεωσιν νὰ ἀναθεωρήσῃ τὴν οὕτω σαφῶς ἐν τῇ Γραφῇ καὶ τοῖς διδάγμασι τῶν Πατέρων αὐτῆς καθωρισμένην διδασκαλίαν, ἥτις τόσον ἀπλῶς καὶ τόσον σαφῶς ὀρίζεται ἐν ταῖς λέξεσι «τοῦτο ἐστὶ τὸ Σῶμά μου, καὶ τοῦτο ἐστὶ τὸ Αἷμα μου, τὸ ὑπὲρ ὑμῶν κλόμενον καὶ ἐκχυνόμενον εἰς ἄφρασιν ἁμαρτιῶν». Ἐνῶ λοιπὸν διαβλέπομεν ἐν τῷ ὄρω ἀγαθὴν θέλησιν, ἡ πρὸς συζήτησιν καὶ πάλιν ἀνοικτὴ αὕτη θύρα, ἐφ'

ὅσον ἄλλως τε ὁμολογεῖται τὸ ὑπὲρ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν τοῦ μυστηρίου τούτου, δειλιᾷ ἡμᾶς, διαβλέποντας κίνδυνον ἐκ τῆς ἀνακινήσεως καὶ συζητήσεως πράγματος μὴ ἐπιδεχομένου, ὡς πρὸς τὴν παλαιὰν τοῦλάχιστον θέσιν αὐτοῦ, οἰανδήποτε συζήτησιν. Ἄλλὰ καὶ ἡ διέξοδος τοῦ ὄρου τούτου δὲν ἀφίνει ἡμᾶς ἐντελῶς ἱκανοποιημένους, διότι ἡ ἐξ ἴσου ἀναγνώρισις τῆς ἐν ταῖς λειτουργίαις ἔλων τῶν ἐν ἀναφορᾷ ἐνταῦθα ἐκκλησιῶν διδασκαλίας, ἔχει φανερώς χαρακτηριστικὰ ἴδιαν συμβατικὸν καὶ ἐλαστικὸν, ἥκιστα ἀρμόζοντα εἰς ζητήματα πίστεως καὶ δόγματος καὶ θρησκείας. Θὰ ἡδύνατο δὲ νὰ ἐρωτηθῆ τις, ἡ ἐξίσωσις τῶν ἐν ταῖς λειτουργίαις ταύταις διδασκαλιῶν ἔχει τὴν ἔννοιαν — ἐφ' ὅσον δὲν πρόκειται καὶ δὲν πρέπει νὰ ἔχη ὡς βᾶσιν τὸν συμβιβαστικὸν (compromis) — α) ὅτι ἡ διδασκαλία τῶν λειτουργιῶν τῆς Ἑγγλ. Ἐκκλησίας καὶ τῶν λοιπῶν Ἐκκλησιῶν δύναται ν' ἀφομοιωθῆ; πρὸς τὸ ζήτημα τοῦτο μὲ τὴν ἐν ταῖς λειτουργίαις τῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας διδασκαλίαν καὶ νὰ ἐρμηνευθῆ κατὰ ταύτην; — συνεπῶς καὶ τὰ κακὰ τῆς λειτουργίας τοῦ Common prayer book καὶ τῶν 39 Ἄρθρων καὶ τοῦ Black Rubric πρέπει νὰ ἐξαφανισθῶσι; -β) ὅτι ἡ διδασκαλία ταύτης ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ δεόν νὰ ἀφομοιωθῆ πρὸς τὴν διδασκαλίαν ἐκεῖνων; ἢ τέλος γ) ὅτι ἐκάστη Ἐκκλησία πρέπει νὰ διατηρῆ δι' ἑαυτὴν τὴν ἐν τῇ λειτουργίᾳ αὐτῆς διατυπωμένην διδασκαλίαν; Δὲν θέλω νὰ ἀναπτύξω ἐνταῦθα δι' ἑλλειψίν χώρου τὰς τρεῖς διαφορὰς ταύτας ἀπόψεις, ἀπλῶς τὰς ὑποδεικνύω διὰ νὰ καταδείξω εἰς τοὺς Ἀγγλικανοὺς φίλους, πόσον ἐπικίνδυνον εἶνε ἡ εἰς τοιαῦτα ζητήματα συμβατικὴ διευθέτησις τῶν πραγμάτων. Δὲν δύναμαι δὲ νὰ ἀποκρύψω, ὅτι καὶ αἱ ἐν τοῖς ἔροισ ἀναφερόμεναι Ἐκκλησίαι, μεθ' ὧν εὐρίσκεται ἤδη εἰς κοινωσίαν ἡ Ἀγγλικανικὴ Ἐκκλησία ἐπαυξάνουσιν ἴσως τὴν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ δειλιάν μου, καθ' ὅσον ἐάν, ὡς φοβοῦμαι μίαν τούτων εἶνε καὶ ἡ ἐν Σουηδικᾷ λουθηρανῇ Ἐκκλησίᾳ, ἢς ἡ ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ διδασκαλία εἶνε γνωστὴ ἐκ τῶν συμβολικῶν αὐτῆς βιβλίων, τότε ἀναμφισθητῶς τὸ πρᾶγμα περιπλέκεται περισσότερο καὶ ἀπαιτεῖται ἴσως ἄλλοια τις ἐπεξεργασία τοῦ περὶ τοῦ μυστηρίου τούτου σχεδιασθέντος ὄρου. Πικρ' ὅλας τὰς ἀντιρρήσεις ταύτας βέβαιον εἶνε ὅτι καὶ οἱ ὄροι οὗτοι παραδέχονται ἀναμφισθητῶς τὴν μυστηριακὴν ἔννοιαν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Ἐὐχαριστίας ὑπὸ τὴν ἐκδοχὴν μᾶλλον τοῦ Βιβλίου τῶν προσευχῶν, τοῦ λοιποῦ καθορισμοῦ τῆς

μυστηριακῆς ἐννοίας (θυσίας—παρουσίας) συμπληρουμένου καὶ πάλιν ὑπὸ τῆς ἀνωτέρω ἐκτεθείσης ἀναπαύσεως τοῦ Ἐπισκόπου Gore.

Ἄλλ' ἐνῶ ὁ ὅρος οὗτος ἀφίνει διάφορα σημεῖα τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας ἀκαθόριστα, τὸ 8ον ἄρθρον τῆς κατὰ τὸ 1922 γενομένης δηλώσεως πλοτεως πρὸς τὴν Α. Π. τὸν Οἰκουμέν. Πατριάρχην καὶ τὴν ἁγίαν καὶ ἱερὰν Σύνοδον τῆς Μ. Ἐκκλησίας Κων/πόλεως ἔκ μέρους μεγίστης μερίδος Ἀγγλικανῶν κληρικῶν, ὧν προεξήρχε αὐτὸς οὗτος ὁ ἐπίσκοπος Gore, καθορίζει τὸ σημεῖον τοῦτο ἀκριβέστερον καὶ ἀπὸ πάσης ἀπόψεως ὀρθοδοξώτερον ἄλλ' ὡς ἴδωμεν τὸ κείμενον :

We affirm that, by consecration in the Eucharist the bread and the wine, being blessed by the life giving power of the holy Spirit, are changed and become the true Body and the true Blood of Christ, and as such are given to and received by the faithful. We hold, therefore that Christ thus present is to be adored. As to the actual manner of the change and of the mode of the presence, no doctrine on this point is laid down by any Oecumenical Council and, therefore, while believing the fact, we do not venture to define the mode. There is here a divine mystery, which passes human understanding.

Ἀποδεχόμεθα ὅτι διὰ τοῦ καθγιασμοῦ ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ ὁ ἄρτος καὶ ὁ οἶνος, εὐλογούμενοι ὑπὸ τῆς ζωοποιοῦ δυνάμεως τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, μεταβάλλονται καὶ καθίστανται τὸ ἀληθές Σῶμα καὶ τὸ ἀληθές Αἷμα τοῦ Χριστοῦ καὶ ὡς τοιαῦτα μεταδίδονται καὶ μεταλαμβάνονται ὑπὸ τῶν μελῶν τῆς Ἐκκλησίας. Ὅθεν ἀσπαζόμεθα ὅτι ὁ Χριστὸς παρῶν τοιοῦτοτρόπως δέον λατρευτικῶς νὰ προσκυνῆται. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸν τρόπον τῆς μεταβολῆς, καὶ τῆς τοῦ Χριστοῦ παρουσίας ἐν τῇ Εὐχαριστίᾳ, ἐπεὶ δὴ οὐδεμία διδασκαλία ἐν τῷ σημεῖῳ τούτῳ, διευτυπώθη ὑπὸ Οἰκουμενικῆς τινὸς Συνόδου, ἐνῶ ἀφ' ἑνὸς πιστεύομεν τὸ γεγονός τῆς μεταβολῆς καὶ τῆς πραγματικῆς παρουσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲν τολμῶμεν νὰ καθορίσωμεν καὶ τὸν τρόπον Πρόκειται ἐνταῦθα περὶ θεοῦ μυστηρίου ὑπερβαίνοντος τὴν ἀνθρωπίνην ἀντίληψιν.

Ἀληθῶς ὡς αὐτὸς ὁ ἴδιος ἐπίσκοπος Gore, διεβεβαίωσεν ἡμᾶς,

ἢ ἐφ' ἧσιν αὕτη δὲν γίνεται ἀποδεκτὴ ὑπὸ ὀλοκλήρου τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας καὶ συνεπῶς ἀπομένει ἡ ἀπορία, ἐν σχέσει μάλιστα πρὸς τὸν προηγουμένως ἐκτεθέντα σχετικὸν ὅρον, ἐὰν ἡ τοιαύτη ἀντίληψις τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἢ κατὰ πάντα σύμφωνος πρὸς τὴν Ἀγίαν Γραφήν καὶ τὴν I. Παράδοσιν, ἢ καὶ οὐδαμῶς προσκρούουσα πρὸς τὰ ἐπίσημα Τοπικὰ τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, καθ' ἃ ἀπέδειξεν ὁ Gore, γίνεται ἀποδεκτὴ ὑπὸ τῆς ὀλότητος τῶν θεολόγων τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας. Ἐχοντες ὁμοῦς ὑπὸ ὄψιν τὴν προηγηθεῖσαν ἐπὶ τοῦ ὄλου ζητήματος ἀνάπτυξιν καὶ κυρίως αὐτὴν ταύτην τοῦ ἀνωτέρω ὅρου, ὅστις ἤγειρε τὰς περισσοτέρας ἐν ἡμῖν ἀμφιβολίας καὶ ἀντιρρήσεις, φρονοῦμεν ἔτι καὶ οἱ τυχόν ἐν τῇ ἄκρᾳ ἀριστερᾷ εὐρισκόμενοι θεολόγοι τῆς Ἀγγλικανικῆς Ἐκκλησίας, ἀπαξ ὁμολογοῦντες τὸ μυστήριον τοῦτο, ὡς ὑπὲρ ἔννοιαν μυστήριον, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ ἀποκρούσῃ τὴν, ἐν οὐδεμῶ ἀντιθέσει πρὸς τὴν ἐν τοῖς ἐπισήμοις Τοπικοῖς διδασκαλίαν τῆς Ἐκκλησίας τῶν, εὐρισκομένην δὲ ἐν ὄλῃ τῆς τῆ συνετείας καὶ τῆ ἐκτάσει, μυστηριακὴν ἔννοιαν τοῦ μυστηρίου τῆς θείας Εὐχαριστίας, ἣτις δὲν εἶνε δυνατόν ἢ, εἴτε νὰ γίνῃται ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς ἀσπαστή, ἢ ἐν τῷ συνόλῳ αὐτῆς νὰ ἀπορρίπτηται.

Δὲν ἐπιθυμῶ νὰ ὁποθετῆ, ὅτι διὰ τούτων ἔννοιῶν, εἴτε νὰ προεξοφλήσω εἴτε νὰ ἐκδιῶσω τὴν γνώμην τῶν Ἀγγλικανῶν θεολόγων, ἐὰν ὁμοῦς, ὡς πιστεύω, ἢ ἐπιστημονικῶς ἀποψις τοῦ ζητήματος κατὰ τὸν ἀντικειμενικώτερον τρόπον κρινομένη, δὲν εἶνε δυνατόν νὰ εἶνε ἄλλη, ἐκείνης τῆς ὑπὸ τοῦ Gore ἐν τῷ συγγράμματι αὐτοῦ ἀναπτυσσομένης, τότε καταντῶμεν εἰς τὸ εὐχάριστον σημεῖον τῆς καθ' ὄλην τὴν γραμμὴν δογματικῆς συμφωνίας ἐν τῷ σημείῳ τοῦ μυστηρίου τούτου μετὰ τῶν Ἀγγλικανῶν θεολόγων, ἀνεξαρτήτως τῶν τελετουργικῶν λεπτομερειῶν, αἵτινες ἐν τοιαύτῃ καὶ μόνον περιπτώσει ἐλαχίστην σημασίαν ἔχουσι.

Πάντως περαινόντες τὰς γραμμὰς ταύτας ἐκφράζομεν τὴν χαρὰν ἡμῶν, διότι ἡ ἐπισκεψις τοῦ ἐπισκόπου Gore ἔδωκεν ἡμῖν ἀφορμὴν, εἰς ἔστω καὶ πρόχειρον ἐξέτασιν ἐνὸς ἐκ τῶν σπουδαιότερων ζητημάτων, ἣτις δυνατόν ν' ἀποτελέσῃ ἀφετηρίαν καὶ ἐντεῦθεν καὶ ἐκεῖθεν ἐρτυάτης συζητήσεως, ἣτις, ὡς ἔχουσα βέ-

~~σιν τὴν ἐπιστημονικὴν ἀλήθειαν καὶ τὴν ἀγαθὴν πρὸς τὸν ἀπώ-
τερον σκοπὸν τῆς ἐνώσεως πρόθεσιν, δὲν εἶνε δυνατόν, ἢ γὰρ ἔχῃ
ἀγαθὰ διὰ τὴν προαγωγὴν τούτου ἀποτελέσματα.~~

Ἐν πάσῃ περιπτώσει ἢ ἀμφοτέρωθεν συζητήσῃς ἐπὶ τοιούτων ζητη-
μάτων, ὑπὸ τὸ πνεῦμα μάλιστα ἀπολύτως καλῆς θελήσεως πρὸς ἀποδο-
χὴν ἐκείνου

quod semper, quod ubique
quod ab omnibus creditum est.

καὶ ἡ τελεῖα ἐκατέρωθεν γνώσις τῶν ὑπὸ συζητήσῃν καὶ ἀμφισβήτησιν
θεμάτων, ἀναγκαίως καὶ ἀναμφισβητήτως θὰ προαγάγῃ, πρὸ παντὸς
ἄλλου, τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως, καὶ θὰ ἀποτελέσῃ τὴν μόνην ἀσφαλῆ
καὶ βεβαίαν μέθοδον. δι' ἧς θέλομεν φθάσει τὸ ταχύτερον εἰς ποθοῦ-
τὸ ποθοῦμενον ἀποτέλεσμα τῆς ἐνώσεως, ἣν εἰλικρινῶς καὶ διακαῶς
μεν, δι' οὓς λόγους ἄλλοτε ἄλλαχού ἐξεθέσαμεν

ΑΘΗΝΑΙ ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1923

ΑΜΙΑΚΑΣ Σ. ΑΛΙΒΙΖΑΤΟΣ